Gyurácz Ferenc:

Szombathely elfelejtett díszpolgára

HÁROM SZÉLJEGYZET RÁKOSI JENŐRŐL

Megjelent a *www.honderu.hu*-n, 2010. május 17-én

I.

Acsád szülöttét, Szombathely díszpolgárát, akinek nevét a mai Welther Károly utca viselte 1945 előtt: Rákosi Jenő (1842–1929) írót, újságírót, színigazgatót, az Akadémia és a főrendiház tagját, a kiegyezés utáni korszak egyik legnagyobb hatású és – minden ellenkező híresztelés ellenére – egyik legvilágosabb fejű magyar értelmiségijét ma csak nagyon kevesen ismerik. Ha nevét netán hallották is, az elmúlt 6–7 évtizedben szinte bizonyosan megbélyegző jelzők kíséretében hallhatták, ami akkor sem ösztönzött volna közelebbi megismerkedésre, ha egyébként művei, terjedelmes életműve hozzáférhető lett volna. Ha könyveit kiadták, ha színdarabjait játszották, ha mondatait idézték, ha tetteit fölidézték volna. S ha könyvek, cikkek, televízió- és rádióműsorok igyekeztek volna helyesen értékelni, s a művelt közönséggel megismertetni őt. Mindez azonban nem történt meg sem – ami érthető – a kommunista rendszer évtizedeiben, sem az elmúlt két évtizedben (amidőn pedig jónéhány, korábban kirekesztett magyar író újra-fölfedezésére sor került).

A Rákosi Jenő szülőhelyétől három kilométernyire, Vasszilvágyon bejegyzett Magyar Nyugat Könyvkiadó keretében 2009 őszén elindítottuk a *Rákosi Jenő válogatott művei* című sorozatunkat, amelynek első két kötete már megjelent: *A legnagyobb bolond* című, Jókaiasan romantikus és hazafias, de Jókainál elevenebb, maibb nyelven szóló regény és az író 84 éves korában született *Emlékezések*, amely a megelőző hatvan év páratlanul sokszínű, érdekes, a korszak jeles szereplőinek sokaságát felvonultató, humorral és életbölcsességgel megírt képe, a legjobb magyar memoárok egyike. A sorozat tervében legalább még egy kötet feltétlenül szerepel: ebben az író hatalmas cikktermésének egy töredéke és java drámáiból egy-kettő kapna helyet. E három – vagy ha a lehetőségek engednék: négy – kötettel hozzáférhetővé válna a nagyterjedelmű életmű leginkább időtálló része.

Legalábbis ami az írásos életművet illeti.

II.

Rákosi Jenő életének műve és érdemeinek sora azonban nem korlátozódik az írásaira. Tevékenységének gazdag sokszínűségét ehelyt még csak jelezni sem lehet. Bizonyos, hogy Budapest második magyar kőszínházának, a Népszínháznak megalapításában és – igazgatóként – felvirágoztatásában szerzett érdemei elévülhetetlenek. A magyar nyelvű nívós szórakoztatás megteremtője volt ekkor, s jelentősen hozzájárult a nagyrészt még német ajkú magyar főváros megmagyarosodásához. S ha egyetlen mozzanatot kellene kiemelnünk a későbbi évtizedekből, akkor azt a szerepet említenénk meg, melyet az agg Rákosi az 1920-as években a trianoni határok revíziójáért vállalt. Számos korábbi nézetét is hajlandó volt megváltoztatni azért, hogy a külföldön rokonszenvet ébresszen a magyar ügynek, a legalább etnikai alapú határ-felülvizsgálat érdekében. Ekkor is, mint egész életében „A magyarságért”

volt a jelszava. Ezt a vezéreszmét követte mindenkor, nem csak, mikor népszerűséggel járt ez, hanem akkor is, mikor, szinte egyedüliként, szembeszállt az irodalmi köntösben jelentkező erkölcsi rombolással és nemzeti nihilizmussal.

A fiatal Rákosi Jenő

Május 13-án Balatonföldváron – az író egykori villájával szemben fekvő művelődési házban – tartottam előadást ezzel a címmel: *Mi a baj Rákosi Jenővel?* Vállalva a leegyszerűsítés torzítását, három pontban foglalom itt össze a választ, Rákosi elfelejtetésének főbb indokait:

1. A „harmincmillió magyar" állítólagos ábrándképe. 2. Az általános, titkos választójog ellenzése. 3. Ady Endre és a *Nyugat* folyóirat irodalmi forradalmának ellenfele volt.

Mindhárom állítás, vád igaz, de egyik sem indokolja Rákosi Jenő kirekesztését a magyar szellemi életből. Miért nem? Csak röviden, címszavakban:

1. A XX. század elején Magyarország lakossága több mint 20 millió, ebből a magyarság száma több mint 10 millió volt. A magyarok száma a kiegyezés óta megkétszereződött, az összlakosságon belüli arányuk az 1830-as évektől 1910-ig majdnem 20%-kal nőtt, pedig nem igaz, hogy erőszakos asszimiláció lett volna. (Pl. a nemzetiségi felekezeti iskolákban 1907-ig még csak tantárgyként sem kellett oktatni a magyar nyelvet!) Hogy a 30 millió magyar nem ábránd volt, azt az is igazolhatja, hogy a korabeli Magyarországgal azonos területű mai Lengyelországban majdnem 40 millió lengyel él! (Elég baj, hogy napjainkban már a sokat hangoztatott „15 millió magyar" is csak ábránd: valójában 12 milliónál nincs már több, s ez a szám is napról napra kevesebb lesz…)

2. A baloldal által dühödten követelt általános, titkos választójog az I. világháború előtt veszélyeztette volna az ország puszta létét, de minimum anarchiához vezetett volna azáltal, hogy az országot szétszakítani kívánó pártokat juttatott volna az országgyűlésbe. Egyébként Európa nagy részén sem élt még ez a választójog. (Egy példa: az Európa legrégibb demokráciájának tartott Svájc csak 1979-ben vezette be például a nők választójogát!)

3. Ady, Babits, Kosztolányi nagy tehetségét Rákosi elismerte, az *Emlékezésekben* Adyt egyenesen Petőfi mellé állította. Kárhoztatta azonban a főként Ady műveiben és

életmódjában kétségtelenül megfigyelhető szélsőséges individualizmust, féktelen gőgöt és őserdei promiszkuitást. De a hozzá közelebb álló Babitsot is megtámadta, amikor az pacifista verssel *(Húsvét előtt)* állt elő a háború közepén. Úgy vélte, ha már belekeveredtünk a nem kívánt háborúba, akkor nem a nyafogásnak, hanem a győzelem akarásának van itt az ideje.

Szerintem Rákosi Jenőnek mindhárom kérdésben igaza volt. Szellemi életünk túlnyomó része szerint azonban, mindmáig úgy látszik, nem. Ez a máig tartó kirekesztés oka.

III.

Rákosi Jenő ízig-vérig dunántúli ember volt, nem véletlen, hogy egy időben „Dunántuli" álnéven írta cikkeit, s színművei szereplőinek gyakran adott dunántúli településekre utaló nevet. Bár a család még 1848 előtt Zalába: Ötvöspusztára majd Ukkra költözött (az előbbin született Jenő egyik húga: Rákosi Szidi színésznő, az utóbbin pedig egyik öccse: Rákosi Viktor író, Sipulusz néven remek humoreszkek szerzője), Vas megyétől sohasem szakadt el az író. Nem véletlen az sem, hogy őt kérték föl a millenniumi nagy *Vasvármegye*-monográfia előszavának megírására. Sárvárott, majd Kőszegen járta alsó iskoláit (e két helységben lakott a két nagyapja), Acsádra pedig ország-világra szóló ünnepség keretében tért vissza 1923-ban, amidőn Apponyi Albert gróf zengte itt a dicséretét, és emléktáblával jelölték meg szülőházát. (Feiszt György főlevéltáros úr látta valamikor Szombathelyen, s tudtommal már keresi valahol ezt a lappangó emléktáblát, bárcsak megtalálná, s visszakerülhetne a szülőfaluba!) Kultusza („Rákosi-kultusz"…) halála után folytatódott: 1945-ig szobra állt Budapesten, s csak a fővárosban öt utca és két tér volt róla elnevezve!

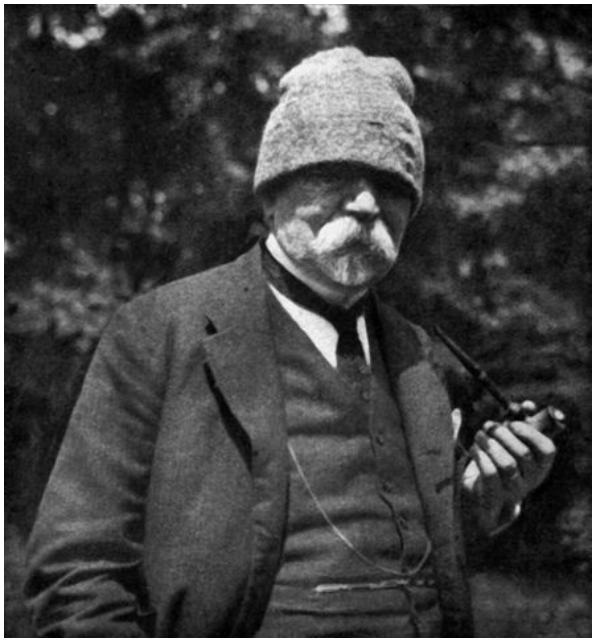

Az öreg Rákosi Jenő

Szülei Sopron vármegye ma Ausztriához tartozó részéről származó, németajkú emberek voltak, akik azonban a reformkorban önként magyarrá váltak, s gyermekeiket már magyarul tanították meg beszélni. Soproni gimnazista évei alatt Rákosi hazafiságát épp az osztrák elnyomás acélozta meg igazán, például az az abszurd tény, hogy a Bach-korszakban mindent, még a magyar nyelvtant is német nyelven oktatták a magyar diákoknak.

Anyagi nehézségek miatt félbeszakítván gimnáziumi tanulmányait, somogyi földbirtokosoknál vállalt gazdasági írnokságot (Lengyeltótiban majd Öreglakon), hogy aztán egy merész elhatározással, az apai rosszallás ellenére, Pestre menjen, s néhány év kemény küzdelem, tanulás után 24 évesen íróvá avassák a Nemzeti Színház színpadán és – újságíróvá Kemény Zsigmond báró hívására, s az ő oldalán, a *Pesti Napló*ban. Itt kezdődött tüneményes pályája, amelyet egyszer talán majd újra megismer, s büszke lesz fiára a szülőföld és a díszpolgári címet egykor lelkesen neki adományozó megyeszékhely is.